
Bas Savenije

De fysieke en digitale bibliotheek als een twee-eenheid

In de nieuwe Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen gaat de Koninklijke Bibliotheek fungeren als een spin in het web van informatievoorziening en -ontsluiting. Zo ontstaat er wellicht een kans voor de fysieke en digitale bibliotheek om elkaar te vinden, aan te vullen en te versterken.

Per 1 januari 2015 is de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob) van kracht (Bussemaker et al. 2014). Deze wet geeft een nieuw en actueel wettelijk kader voor het stelsel van openbare bibliotheken. De Koninklijke Bibliotheek (KB) krijgt een belangrijke taak in dit stelsel, met name in de aansturing van het netwerk van bibliotheekvoorzieningen.

De wet definieert de kernfuncties van de openbare bibliotheek, die iedere bibliotheekvoorziening ten minste moet uitvoeren om bij te kunnen dragen 'aan de persoonlijke ontwikkeling en verbetering van de maatschappelijke kansen van het algemene publiek' (art. 5). Deze functies zijn: lezen, leren, informeren, debatteren en kennismaking met kunst en cultuur.

Deze kernfuncties kunnen worden uitgeoefend op een fysieke plek, en digitaal via internet, maar

ook in een combinatie van die twee. Fysieke en digitale dienstverlening zijn complementair. Voor de meeste kerntaken zijn digitale diensten voorlopig ondersteunend aan fysieke diensten. Voor een functie als ‘ontmoeting en debat’ zullen ze dat naar verwachting ook in overwegende mate blijven. Bij de functie ‘kennis maken met literatuur’ zien we de rol van e-boeken voorzichtig en geleidelijk opkomen.

Kennis en informatie

Informerende gebeurt de afgelopen jaren steeds minder fysiek. Veel mensen zoeken hun informatie digitaal, zonder tussenkomst van de bibliotheek. Bijvoorbeeld via Google, dat een geduchte concurrent is geworden. Het zoeken en boeken van hotels is via Google uiterst eenvoudig. En ook voor het opzoeken van basale feiten zoals de hoofdstad van Azerbeidzjan word je heel behoorlijk bediend. Maar als je op zoek bent naar informatie om je een mening te vormen over een maatschappelijk onderwerp, of voor het uitoefenen van je beroep, wrekt het zich dat de bron niet altijd bekend is voor de lezer en dat de presentatie mede beïnvloed is door commercie. Vaak krijg je ook niet de beste of meest betrouwbare informatie omdat bepaalde bronnen niet toegankelijk zijn vanwege (auteurs)rechten.

De Wsob heeft de publieke kernwaarden van de bibliotheek benoemd. Hiermee onderscheidt de bibliotheek zich van andere en met name commerciële partijen. Deze publieke waarden zijn op zowel het fysieke als het digitale domein van toepassing, de memorie van toelichting bij de wet noemt ze expliciet: betrouwbaarheid, onafhankelijkheid, authenticiteit, pluriformiteit en toegankelijkheid (Bussemaker 2014, 4).

De bibliotheek levert informatie die eenduidig herleidbaar is tot een herkenbare, betrouwbare bron. Het aanbod aan diensten is breed en pluriform – de selectie wordt niet beïnvloed door commercie of politiek – en is toegankelijk voor iedereen: gemakkelijk te benaderen en de (eventuele) kosten mogen geen serieuze belemmering vormen.

De nationale digitale bibliotheek

De Koninklijke Bibliotheek krijgt in de Wsob drie kerntaken toebedeeld: ze stuurt het netwerk van openbare bibliotheekvoorzieningen aan, houdt de landelijke digitale bibliotheek in stand

en verzorgt de dienstverlening voor mensen met een leesbeperking. Om invulling te geven aan deze taken bouwt de KB voort op datgene wat in de afgelopen jaren door het Sectorinstituut Openbare Bibliotheken, Bibliotheek.nl en de Stichting Aangepast Lezen is gerealiseerd. Daarnaast heeft de Koninklijke Bibliotheek, die één exemplaar van elke nieuw verschenen Nederlandse publicatie verzamelt, zich ten doel gesteld voor 2025 alle Nederlandse publicaties die ooit zijn verschenen, digitaal beschikbaar te stellen.

De KB geeft haar taak om de landelijke digitale bibliotheek in stand te houden en het gedrukte erfgoed beschikbaar te stellen en te ontsluiten voor de wetenschap gestalte door een samenhangend portfolio van diensten aan te bieden voor eindgebruikers en de ondersteunende functies die daarvoor nodig zijn. Daarmee ontstaat een dynamische informatie-omgeving (platform) die de basis vormt voor innovatie en ontwikkeling waarop allerlei partijen met hun diensten kunnen aansluiten.

De nationale digitale bibliotheek maakt het aanbod van alle met publiek geld gefinancierde bibliotheken, ook gesubsidieerde speciale, zichtbaar. De missie voor de nationale digitale bibliotheek is: eenvoudig toegang geven tot informatie, herleidbaar tot een herkenbare bron, vanuit een onafhankelijke positie.

Zoals iedereen een bibliotheekgebouw kan binnenlopen voor informatie, of om de krant te lezen, is ook de nationale digitale bibliotheek voor iedereen toegankelijk, van huis uit of waar dan ook vandaan. De toegang is gratis. Iedereen kan de catalogus inzien en vrij toegankelijke informatie direct raadplegen. Voor de overige informatie is een lidmaatschap noodzakelijk.

De informatie die iedereen direct kan raadplegen, bevat in het bijzonder:

- het cultureel en wetenschappelijk erfgoed: alles wat voor 1874 is uitgegeven is in ieder geval rechtenvrij;
- het materiaal waarvoor de rechten zijn afgekocht: boeken, kranten en tijdschriften tot ten minste 1940;
- *open access* materiaal, en dan met name wetenschappelijke publicaties anders dan in tijdschriften op basis van het abonnementenmodel.

De nationale digitale bibliotheek verbindt dus openbare en wetenschappelijke bibliotheken. Vanuit de bibliotheken bezien is deze kruisbestuiving nuttig en is een gezamenlijke infrastructuur efficiënt. De Koninklijke Bibliotheek, universiteitsbibliotheken en openbare bibliotheken bespreken in een regelmatig overleg de gemeenschappelijke informatie-infrastructuur. Er is in de afgelopen jaren een flexibel model ontstaan waarbij naar behoefte gezamenlijk kan worden opgetrokken op onderwerpen als verwerking van metadata, het aanbieden van gedigitaliseerde collecties, interbibliotheecair leenverkeer, licenties en diensten. Een voorbeeld van samenwerking op het gebied van gedigitaliseerde publicaties is de site Delpher (www.delpher.nl), die ruim een miljoen Nederlandse boeken, kranten en tijdschriften digitaal heeft ontsloten. De klant wordt in deze opzet maximaal bediend bij het zoeken naar informatie.

Samenwerking

De bibliotheken worden tot nu toe vanuit verschillende systemen gefinancierd: de gemeente, een onderwijs- of onderzoekinstelling of een overheidsinstelling. Dit is niet bevorderlijk voor de toegankelijkheid van de collecties. Vele *communities* zijn namelijk niet lokaal in geografisch of organisatorisch opzicht (amateuronderzoekers, belangengroepen). Ondanks prijzenswaardige initiatieven op regionaal niveau (zoals AdamNet) zijn op dit moment de collecties uit de ene bibliotheeksector niet altijd toegankelijk voor de gebruikers uit andere sectoren, of slechts tegen voorwaarden die een aanzienlijke drempel in kosten of gemak vormen. Een bekend voorbeeld is de toegang tot wetenschappelijke informatie buiten de wetenschappelijke instellingen. Het is een belangrijke speerpunt van de nationale digitale bibliotheek om de toegang over de sectoren heen aanzienlijk te verbeteren.

De nationale digitale bibliotheek beperkt zich primair tot boeken, kranten en tijdschriften. Archiefmateriaal wordt verzameld, bewaard en beschikbaar gesteld door de archieven onder leiding van het Nationaal Archief. Het Instituut voor Beeld en Geluid vervult een centrale rol op het gebied van beeld- en geluidsmateriaal. Het instituut DANS van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) speelt een centrale rol bij de zorg voor onderzoeksdata. Samenwerking tussen deze (erfgoed)instellingen is essentieel. Samen streven zij naar een geïntegreerde opslagfaciliteit van hun collecties en voor een geïntegreerde toegang voor de gebruiker.

Synergie

Het is duidelijk dat er tussen de nationale digitale bibliotheek en de fysieke bibliotheek synergie ontstaat. Als iemand de landelijke digitale bibliotheek raadpleegt voor betrouwbare informatie, is de kans groot dat hij op bronnen stuit die hij zonder lidmaatschap niet kan raadplegen, of additionele bronnen ziet waar hij misschien niet naar op zoek was, maar die wel relevant of interessant kunnen zijn. Of het nu om gedrukte of digitale bronnen gaat, in beide gevallen moet hij lid worden van de bibliotheek. Eenmaal lid wordt de klant geattendeerd op andere diensten dan de informatiefunctie, die dan ook voor hem toegankelijk zijn. De bibliotheek kan een klant bijvoorbeeld helpen bij het vinden van informatie. Zo kan de digitale bibliotheek als *teaser* voor de fysieke bibliotheek gaan fungeren, en andersom.

Voor de overige kernfuncties die hierboven zijn genoemd, kan de digitale bibliotheek ondersteuning bieden aan de fysieke bibliotheek. Bij ontwikkeling en educatie, bijvoorbeeld, is het nut van het raadplegen van digitale bronnen evident. Jongeren krijgen zowel rechtstreeks als via het onderwijs speciale aandacht binnen de nationale digitale bibliotheek, onder andere met programma's als de Bibliotheek *op school* (zie de reportage van Frieda Gustavs in deze *Boekman*) en BoekStart. Bij leesbevordering en kennismaking met literatuur valt al een voorzichtige verschuiving van gedrukte boeken naar e-boeken waar te nemen. Dit is een maatschappelijke trend waar bibliotheken niet alleen bij moeten aansluiten,

De nationale digitale bibliotheek verbindt de openbare en de wetenschappelijke bibliotheken

maar waar ze ook een ondersteunende rol kunnen spelen. Van belang is wel dat de bibliotheken de e-boeken tegen zodanige vergoeding kunnen leveren dat de kernwaarde van toegankelijkheid niet in het gedrang komt. Ontmoeting en debat hebben een overwegend fysieke component, maar de digitale bibliotheek kan ondersteuning bieden aan *communities*, bijvoorbeeld door *crowdsourcing* en verzameling, bewaring en ontsluiting van materiaal of context aangeleverd door en voor leden van de *community*. Hetzelfde geldt voor kennismaking met kunst en cultuur.

Op deze wijze kunnen de fysieke en digitale bibliotheek functioneren als een twee-eenheid. Beide verschijningsvormen van de openbare bibliotheek versterken elkaar, omdat ze complementair zijn. Beide zijn middelen tot hetzelfde doel, 'de persoonlijke ontwikkeling en verbetering van de maatschappelijke kansen van het algemene publiek'. Maar ze kunnen elkaar niet volledig vervangen. •

Literatuur

- Bussemaker, M. (2014) *Vaststelling van een geactualiseerd stelsel van openbare bibliotheekvoorzieningen (Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen): memorie van toelichting*. Tweede Kamer 33.846, nr. 3. (www.officielebekendmakingen.nl)
- Bussemaker, M., S.A. Blok en F. Teeven (2014) 'Wet van 19 november 2014 tot vaststelling van een geactualiseerd stelsel van openbare bibliotheekvoorzieningen (Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen)'. In: *Staatsblad*, 470.

Afdeling multimedia van de Openbare Bibliotheek Amsterdam. Foto: Annetje van Praag Sigaar